

VECHI CREDINȚE ALE CIOBANILOR COVĂSNENI

Florentina Teacă¹⁰²

REZUMAT

Cultura și civilizația populară românească din zona Covasna, perimetru cu tradiții pastorale atât de bogate, păstrează un bogat patrimoniu etnografic, atât material, cât și spiritual. Acest articol urmărește să descrie câteva dintre vechile credințe ale ciobanilor din Covasna: practici magico-religioase folosite împotriva prădătorilor și a naturii, pentru creșterea și bunăstarea turmelor, inclusiv sacrificii, atât animale cât și umane. Dar, mai presus de toate acestea, alături de munca neîntreruptă, credința în Dumnezeu pare a fi cea mai importantă practică capabilă să apere omul și animalul de care are grijă.

Cuvinte-cheie: Covasna, ciobani, practici magice, credințe, cruce.

1. ÎNCADRARE TEORETICĂ

Păstoritul la români este o îndeletnicire veche, ocupația concentrând în jurul ei creații folclorice, obiecte etnografice ce aparțin civilizației lemnului, credințe, obiceiuri care fac obiectul etnologiei. Păstoritul este purtător atât de valori materiale, cât și de valori spirituale, iar abordarea lui științifică nu se poate face unilateral, ci pe ambele coordonate: ocupațională și culturală, iar perspectiva nu poate fi decât una socioantropologică, asigurând și un orizont interdisciplinar al demersului, în întregul lui. În cadrul sociologiei monografice, a Școlii sociologice de la București, prin cercetări de teren, dar și prin sinteze, s-a impus o sociologie

¹⁰² Cercetător al Centrului European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române (CESPE), e-mail: teaca_florentina@yahoo.com.

pastorală înțelegea ca și o componentă a sociologiei rurale. În aceeași școală științifică creată de Dimitrie Gusti și reprezentată de Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția s-au practicat însă și etnografia și etnologia, pe care astăzi le înțelegem ca subdomenii ale antropologiei culturale.

Teoria sociologică în care se încadrează tema cercetată este monografia sociologică teoretizată și aplicată de Dimitrie Gusti și discipolii săi și identificată din punct de vedere istoric cu „Școala sociologică de la București” ce a reprezentat impunerea sociologiei românești atât ca cercetare de teren, cât și ca sinteze sociologice. Viața pastorală a fost cercetată de echipele monografice în campaniile de la Nereju (1927), Fundu-Moldovei (1928) și Drăguș (1929).

„Sociologia pastorală este o sociologie diferențială, alături de sociologia agrară, sociologia muncitorimii, sociologia burghezimii, sociologia cercurilor conducătoare etc., care caută să stabilească trăsăturile specifice ale fiecărui gen de viață sau tip social, spre deosebire de sociologia generală, care urmărește trăsăturile realității sociale în genere, ale societății ca atare. Sociologia pastorală se ocupă deci de viața pastorală în ce are ea specific și nu capătă înțeles deplin decât prin comparație cu celelalte tipuri sociale”¹⁰³.

„Sociologia nu vrea să desființeze nici etnografia, nici folclorul, pentru că aceste discipline și-au dovedit pe deplin rostul, dar nu se mulțumește cu rezultatele lor, pentru că (...) ea este în stare să pună o seamă de probleme în legătură cu aceleași fapte și să le deslege științific, probleme care au rămas până azi neridicate și netratate. Drumul nostru este de colaborare, de aceea sperăm că străduințele noastre vor folosi și altor discipline, după cum noi înșine am folosit de pe urma lor”¹⁰⁴.

¹⁰³ Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1941, p. 187.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 18.

Prin urmare, etnografia, etnologia și folcloristica reprezintă o sursă științifică pentru studiul sociologic al vieții pastorale. Materialele etnografice, etnologice și folcloristice reprezintă astfel pentru sociologia pastorală calitatea de documente sociale.

Prezentul material face parte dintr-o cercetare mai amplă, în care studiul istoric a fost completat cu cercetarea etnologică pe teren, realizată de subsemnata, în perioada 2019-2025, pentru a arăta formele în care se desfășoară viața pastorală în zona Covasna. Cu acest prilej, am cercetat atât formele de organizare, cât și aspectele materiale și cele spirituale (credințe, obiceiuri și practici specifice) legate de această ocupație. Pentru cunoașterea sociologică a păstoritului ca ocupație, Traian Herseni a schițat un proiect în opt puncte, unul dintre acestea referindu-se la

„Cadrele vieții păstorești. Măsura în care viața ciobănească impune o anumită experiență, o anumită structură sufletească și spirituală colectivă, o anumită tradiție, care devin apoi cadre ale vieții pastorale individuale”¹⁰⁵.

Încercând să surprindem aspecte ce țin de „înzestrările oculte”, dar și de religiozitatea ciobanilor covășneni, în materialul de față ne-am folosit de informații obținute în urma cercetărilor de teren derulate în Voinești¹⁰⁶, Covasna.

2. OPRELIȘTI ȘI INTERDICȚII

Pornind de la premisa că, în vremurile de demult, viața spirituală a comunităților pastorale era dominată, în cele mai multe dintre manifestările ei, de elemente religioase și magice, toate având

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 197.

¹⁰⁶ Până în 1952, sat separat, Voinești este astăzi cartier al orașului Covasna, locuit de români, care, mai ales în trecut, au avut ca principală ocupație păstoritul.

o mare însemnătate, am constatat că (prea) puține din acestea au răzbit peste timp. Mare parte a ciobanilor din secolul al XXI-lea, deși recunosc că strămoșii lor cunoșteau și foloseau anumite practici magico-religioase, ei nu le mai știu și declară răspicat că nu cred în puterea acestora. Generalizând, răspunsul lor poate fi formulat așa: „Aveau bătrânii, da’ nu-mi mai aduc aminte.”¹⁰⁷ Dar câte dintre obiceiurile care orânduiau viața ciobanului nu s-au pierdut?

Însă, chiar fără să știe, o parte din ei se lasă conduși de unele astfel de „eresuri (...) abia-nțelese, pline de-nțeleșuri”¹⁰⁸. Am ajuns la această concluzie după ce am simțit pe propria piele cât de greu este, pentru o femeie, să facă cercetare pe tema păstoritului: trecând peste dificultățile legate de drumul la stâni, aflate, de obicei, în zone de munte greu accesibile, am avut surpriza să văd o anume reticență din partea stâpânilor de oi; deși nu manifestau un refuz categoric, multe programări prealabile erau amânate din diverse cauze, în mod repetat, de multe ori fără explicații plauzibile. Am interpretat toate aceste amânări inexplicabile și dificultăți ca pe o reminiscență a vechilor credințe potrivit cărora femeia nu are voie la stână. Spre deosebirea de Mărginimea Sibiului și Țara Oltului de la nord de Carpați, unde femeia a ajuns, începând din secolul al XIX-lea, chiar să conducă treburile stânei, la stânele din Curbura Carpaților ciobanii nu aveau voie să coboare în sat și nici să fie vizitați de parte femeiască până la Sântilie. Pentru prosperitatea turmei, ei trebuiau să rămână „curați” și să nu vadă trup de femeie¹⁰⁹. În general, oaia „conotează în mod negativ erosul și universal feminin; ca și albina, oaia oferă produse vitale pentru economia rurală; totodată,

¹⁰⁷ Informator: Emil Olteanu, Voinești, n. 1941.

¹⁰⁸ Vers din poezia „Trecut-au anii...”, de Mihai Eminescu.

¹⁰⁹ Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Elion Publishing House, 2003, p. 302.

ca și albina, ea este feminină, pentru că este fertilă; de aceea, exclude prezența femininului, solicită devoțiune și castitate”¹¹⁰.

Se credea că baciul trebuie să rămână curat, căci altfel merge tare rău la stână:

„bunicu-mio zicea: dacă vine femeie la stână, nu se încheagă laptele, pierde oaia laptele; nu știu de ce era poveștile ăstea, habar n-am; da, era vorba, într-adevăr”¹¹¹.

„Eh, femeia la oi (...) Femeia la cratiță! O mai fost. Nu era bine, dom’le!”¹¹².

Am întâlnit această interdicție (a femeii de a urca la stână) și în alte localități ale județului Covasna, ca, de pildă, în Dobârlău:

„Înainte n-aveau voie femeile să meargă la stână, la ciobani. Deloc. Nici să se culce cu ciobanii. Că se întâmplă lucruri rele”¹¹³.

Așadar, opreliștea urcării la stână a femeilor era dictată din teama de „a nu se întâmpla lucruri rele” oilor. Să le meargă bine oilor era cea dintâi grijă a păstorilor. Și, dacă tot am vorbit de interdicții, ne vom referi, în continuare, la câteva, de data asta aplicate ciobanilor, în munca zilnică de îngrijire a animalelor. Se știe că

„nu-i bine să lași oile la sfulgeriș, coastă mai devale (adică abruptă), că le scădea laptele”¹¹⁴.

La fel, pe unde vrei tu să pască și ele nu vor:

¹¹⁰ Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, 2009, p. 198, Ediție digitală, 2016, Disponibil la adresa de internet: <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescudictionar/DictionardeSimboluriCredinteTraditionaleRomanesti.html>, Accesat pe data de 24 februarie 2025.

¹¹¹ Informator: Nicolae Porumboi, Voinești, n. 1964.

¹¹² Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

¹¹³ Informator: Nicodin Olaru, Dobârlău, n. 1956.

¹¹⁴ Informator: Ioan Lazăr, Voinești, n. 1946.

„Dacă nu le place lor, nu le poți băga cu forța. Dacă ai forțat-o, deja se cunoaște la găleată”¹¹⁵.

După mulți ani de stat lângă oi, ciobanii recunosc locurile bune și cele rele, ferindu-se de cele din urmă:

„Și s-o repezi dă vale, pă v-o coastă, știi? Și să le ferești de smârcuri, dă mlăștini, ăstea, știi? Să le ferești cât poți. Aia erea. O regulă erea asta”¹¹⁶.

Trebuia, de asemenea,

„Să nu le paști pă râpă (...) să umbli ca cu ou’ (...)”¹¹⁷.

Tot loc rău, cu repercursiuni asupra sporului oilor, este considerat și „malul sec”:

„le-ai dus pe malu’ ăla sec, că zicea că p-acolo să-l ferești, malul ăla, câte-un mal, așa, să te ferești cu mânzările, să nu treacă p-acolo, că, la uger, le vine zamă în loc de lapte, se răsfugesc la uger, că le-ai trecut pe mal sec”¹¹⁸.

Bineînțeles, un cioban bun știe să înțeleagă ce vor oile:

„Da’ oaia-ți spune ea. Nu să bagă. Numa’ dacă o împingi tu. Da’ oaia normal tre’ s-o lași. Ea îți spune unde-i place”¹¹⁹.

Numai că la această legătură, fără a fi nevoie de cuvinte, între om și animal, în simbioză cu natura, se ajunge după ani și ani de meserie, îndeletnicire în care rutina de muncă și ordinea sunt moștenite de la generațiile precedente și se întemeiază pe străvechi cunoștințe și experiențe despre îngrijirea oilor. Încălcarea interdicțiilor era de neacceptat, în condițiile în care viața și bunăstarea familiei (și ale întregii comunități) depindeau de bunăstarea și sporul turmei.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

¹¹⁷ Informator: Valer Muntean, Voinești, n. 1969.

¹¹⁸ Informator: Nicodim Olaru, Dobârlău, n. 1956.

¹¹⁹ Informator: Valer Muntean, Voinești, n. 1969.

Nu știu dacă este la fel și în alte locuri din țară, însă, tot pentru binele turmei, ciobanii voineșteni nu vor spune străinilor niciodată câte oi au. Dacă-i întrebi, vei obține un răspuns evaziv, care sigur conține adverbul vreo. „Vreo 300” poate însemna oricât între 300 și 399. Sau, dacă de felul lui omul e mai lăudăros, poate însemna și 250. Dacă insiști totuși, vei fi invitat, zâmbind: „numără-le” sau „numără picioarele și împarte la patru!”. De altfel, am întâlnit și alte restricții legate de număratul oilor:

„Când dai la ușă, să nu le numeri, când is puține în strungă, că se rup”¹²⁰.

Cât despre faptul că cei din afară nu trebuie să știe, niciodată, cifre exacte, considerăm că este o practică ce își are rădăcinile în trecut, când ciobanii ascundeau de stăpânire adevărul, pentru a mai reduce din taxele fiscale:

„Numai în târla noastră erau vreo 5000 de oi. Pe atunci, cam toți voineștenii aveau oi. Nu-mi dau seama câte ar fi putut să fie în total; ciobanii voineșteni erau pe atunci mai mulți decât sibienii, Voineștiul a fost întărit. Moșii noștri aveau multe oi, dar nu găsim în arhive, nu le scriau în acte pe toate, din cauză de taxe. Rar care n-avea mia de oi, foarte rar. Numa' nu-i știa nimeni (...)”¹²¹.

Un așa trecut „glorios” a lăsat urme în felul de-a fi al ciobanilor voineșteni și mă refer aici la mândria de a avea animale frumoase și sănătoase, asemenea celor pentru care era invidiat ciobanul mioritic. La versurile „Ș-are oi mai multe/ Măndre și cornute/ Și cai învățați/ Și câni mai bărbați” mă ducea mereu, în copilărie, gândul, atunci când îi auzeam pe mocanii de pe strada mea vorbind, cu mândrie nereținută, de „oile mele/ câinii mei/ caii mei!”.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Informator: Constantin Costea, Voinești, n. 1939.

Căci, după cum am aflat de la un cioban care „și acuma, dacă mă uit la soare, îți zic cât e ceasul cu aproximație de 10 minute”¹²²:

„asta era dragostea ciobanului – să aibă lapte a doua zi (...) Aveam oi sănătoase, nu șchiopau sau altceva. Asta înseamnă a sta lângă ele, a te ocupa de ele!”¹²³.

Figura 1. Oile familiei Cojan

3. PRACTICI MAGICO-RELIGIOASE

Însă, pe lângă faptul că stăteau lângă oi zi și noapte (impropriu spus stăteau, pentru că, de fapt, momentele de tihnă nu erau foarte numeroase), ciobanii apelau la diferite practici magico-religioase pentru sporul și bunăstarea turmei, împotriva prădătorilor

¹²² Informator: Mircea Cojan, Voinești, n. 1952.

¹²³ *Ibidem*.

și „stricatului oilor”. Ciobanii de azi au cunoștință¹²⁴ de astfel de practici și ritualuri, că s-ar fi întâmplat cândva, dar nu cred nicicum în eficacitatea lor. Am constatat, de asemenea, că, vorbind de vrăji și farmece, deși auziseră de existența lor, de cele mai multe ori „nu făceau ai noștri, făceau unii de prin Buzău, de prin alte locuri”; probabil, considerându-le „păcat de la Dumnezeu”, încercau să mute vina peste munți.

Deși ciobanii acceptă în sufletul lor pagube cauzate de lup sau de urs (când acestea sunt acceptabile, desigur, căci au și sălbăticiunile partea lor, de la Dumnezeu lăsată, se spune), ei luptă cu fiarele sălbatice de pe munți, ajutați de câinii ciobănești. Însă, în trecut, apelau la felurite farmece și vrăji, prin care „legau” gura lupului:

„Ăăă, eu nu prea cred în ălea. Mai făceau și mai ziceau, că era după câte unu', zicea că se ținea dihania dă un' să ducea, numa' după el. Poate că sânt și d-ăia. Nu zic că nu sunt. Înainte făceau toate (...) toate drăciile făceau. Și-am auzit și eu. Eu nu prea cred în ălea”¹²⁵;

„Noi n-am făcut, da' am auzit în părțile ălea de Buzău. Am auzit că și-i lega la lup, le lega gura și să ducea să prindă oaia și nu putea să caște gura, că nu i să deschidea gura. Tot așa am auzit, da' (...) Astea erau niște farmece d-ălea, nici nu vrei, nici nu (...) cam primeam d-ăștia. Da' de unde să știu? Că eu n-am prea primit așa ceva s-o facă la stână”¹²⁶;

„Hă, hă! Am auzit pă unu' că i-a legat gura la lup. «Mă, dă-te dracu!» Eh, cu farmece, cu vorbe, cu prostii d-ăstea. Zice: «C-a

¹²⁴ Eh, mai făceau toate felurile de prostii, da. Eh (...) eu nu știu că n-am făcut”, este un răspuns primit, în forme asemănătoare, de la mai mulți ciobani întrebați.

¹²⁵ Informator: Rareș Lazăr, Voinești, n. 1974.

¹²⁶ Informator: Nicolae Cășuneanu, Voinești, n. 1951.

sărit lupu' și nu putea să prindă oaia». «Mă, du-te mă dracu!» Cum dom'le? Îs prostii¹²⁷;

„Auzeam că leagă gura la lup (...) Aia nu (...) dacă aș ști, ți-aș spune. Da, povestea că cică: «Mă, uite, tot mă (...) deranjează lupchii ăștia mereu. Da' le leg eu gura!». Da-i păcat, știi? Că el vinea la oi, îți lua oaia, da' numa' o mozgolea di gât, știi, că nu putea să (...) aia. Și dup-aia îl dezlega, știi? Îi dădea dizlegare că să (...) aia. Asta am auzit și io de la bătrâni, cum a zis ăla. Din bătrâni în bătrâni se duce vorba. Dacă a fost, a fost, dacă nu, nu¹²⁸.

Vrăji sau *fermece* se făceau și pentru *luatul laptelui*:

„Regățenii aveau niște descântece, în care n-am crezut – îți luau laptele la oi. Același lucru se întâmpla dacă îngropau ceva sub podina la spătar, unde mulgi oile¹²⁹;

„Am avut și eu un cioban, da' nu pot să vă spun ce metodă avea, da' mă-ntreba de multe ori, zice: «nu vrei să-ți aduc laptele de la stâna cutare din dealul cutare?». Zic: «nu vreau, că mie nu-mi trebuie, lasă laptele de la oile noastre». (...) El știe ce făcea, că n-am văzut. Nici nu mi-a spus, da' nici nu l-am lăsat să-mi aducă. Că spuneau ăi bătrâni că «nu umbla cu prostii d-astea, că brânza aia e valabilă numa' zece ore, sau nici zece ore, că face viermi dacă ți-aduce laptele ăla». Mă rog, eu știu ce metode aveau ei? Da' spunea altu': «da, într-adevăr, când am fost eu la oi, nu știu în ce an, era unul și așa se strâmba de urât, așa făcea de urât, da' câte trei găleți de lapte mulgeam în plus¹³⁰;

„Că le-a făcut fermece la oi, că dacă (...) Sînt, se mai întâmplă cică la oi. Eh, vîrghește câte unu' câte-o prostie, nu mai e dom'le (...) ăștea nu. În fermece și-n d-ăștea nu cred. A venit ăla și mi-a luat laptele, a luat pă dracu'. A luat, că nu dă (...)»¹³¹;

¹²⁷ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

¹²⁸ Informator: Constantin Uță, Voinești, n. 1941.

¹²⁹ Informator: Mihail Manea, Voinești, n. 1949.

¹³⁰ Informator: Ioan Șerban, Mărcuș, n. 1952.

¹³¹ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

„Am auzit că se lua laptele, nu știu, tot așa, știa cineva fermece. Și din urma la oaie sau la vacă făcea de-i lua laptili”¹³²;

„Am auzit și eu către Vrancea (...) Eh, zîcea că le lua laptele (...) dacă de egzemplu, le videai într-un deal oile așa și care știa (...) da’ eu n-am umblat cu prostii. Și-apăi, cică: «Uite, alea-s mînzări». Avea unu’ treaba lui de băga cuțitu-n pămînt. Și dacă scotea cuțitu’ din pămînt, dacă ișea lapte era mînzări, dacă ișea (...) dacă era sterpe, ișea sînge. Și (...) ăla, dup-aia tot s-auzea, știi, că face prostii de-alea, d-apăi noi n-am avut de-alea”¹³³.

De deochi, ciobanii își apărau animalele cu câte un ciucure roșu:

„Mai deochea, da. Ca la animal, dacă-l deochi n-ai noroc dă el. Și-un băiat micuț, dacă-i frumos, și-l țineau acolo (...) să nu-l deochi. Scui pă-I! Eh, ce să-i faci, la un animal îi puneam un ciucuraș roșu, un d-ăla roșu ceva (...) la un cal, la un mînz (...) aicea la ureche, un ciucur roșu, ciucur”¹³⁴.

Și toate vrăjile din lume își pierdeau puterea în fața ciobanului care-și făcea bine treaba: „Eu atîta știu: trebuia să ai grijă de oile pe care le aveai!”¹³⁵.

¹³² Informator: Constantin Leu, Voinești, n. 1944.

¹³³ Informator: Constantin Uță, Voinești, n. 1941.

¹³⁴ Nicolae Cășuneanu, Voinești, n. 1951.

¹³⁵ Informator: Emil Olteanu, Voinești, n. 1941.

Figura 2. Voineștenii Toader și Mihai Muntean, la stâna la Dealul Negru

4. JERTFĂ ANIMALĂ ȘI UMANĂ

În decursul cercetărilor pe această temă, am întâlnit practici străvechi (dar prezente încă la început de secol XX) de tip jertfă, atât animală, cât și umană. Se pare că cel mai des erau jertfiți bobocii de găscă:

„Mulți se duceau, după ce înțărcau mieii, vara, se duceau și unde găseau boboci de găscă, îi luau, îi ardeau și le puneau cenușa în sare – să se țină mieii unul după altul și să mănânce tot timpul, ca bobocii”¹³⁶;

„Erau niște bătrâni aicea la noi care ardeau bobocii ca să, zicea, ca să să ție cârlanii (...) Le dădea în sare. Îi ardeau, cenușa aia o puneau în sare și puneau pă niște pietre, pă (...) Și lingeau sarea și

¹³⁶ Informator: Din Preda (Grecu), Voinești, n. 1965.

zicea că să țin grămadă ca bobocii, merg ca bobocii. Probabil că [furau bobocii]¹³⁷;

„Și cu bobocii așa am auzit, că zice să umble încet ca bobocii. Îi ardea și-amesteca cu sare. Sare le-o dădea nu bolovan, nu piatră, sare. Puneau o lespede de piatră și puneau sarea. Mă rog, le dădea o dat' pe săptămână parcă¹³⁸.

Am primit informații asemănătoare și de la Dobârlău, tot pentru a se ține mieii grupați, precum pui de găscă:

„Și cu bobocii, să-i prinzi, să-i dai în sare. Pe la munte puneau sare așa, pe lespezi, mai duceau și sare vrac, nu numa' bolovani. Apăi mai făceau, înainte, înainte, făceau prostii și pe la oile astea, ciobanii. Erau mai sălbatici și ciobanii¹³⁹.

În schimb, la Brețcu, *problema* neîmprăștierii mieilor se rezolva fără a implica jertfe:

„aveau obiceiul să dea cârlanilor tineri scrum rezultat din arderea penelor de găscă și din albine, ca să stea adunați la un loc precum fulgii de găscă și roiul de albine¹⁴⁰.

Sau:

„Când se făceau semne la mieii, aruncau resturile într-un mușuroi de furnici, să se țină mieii ca furnicile¹⁴¹.

În Voinești, resturile de la urechile mieilor „se legau într-o cârpă și se puneau la acoperiș, la cosoroabă, se lăsau să putrezească¹⁴², însă nu am putut afla care era cauza sau ce se urmărea a se obține prin acest procedeu. Într-o altă localitate din

¹³⁷ Informator: Constantin Leu, Voinești, n. 1944.

¹³⁸ Informator: Valer Muntean, Voinești, n. 1969.

¹³⁹ Informator: Nicodin Olaru, Dobârlău, n. 1956.

¹⁴⁰ Ioan Bercu, *Viața bisericească a românilor din depresiunea Brețcului sau a Târgului Secuiesc*, 1973, manuscris, Arhiva Documentară CEDMNC, Dosar 123, f. 109.

¹⁴¹ Informator: Petru Iacob, Brețcu, n. 1956.

¹⁴² Informator: Nicolae Porumboi, Voinești, n. 1964.

județul Covasna, Mărcuș, exista credința că lanțurile, și nu omorârea bobocilor, țineau oile laolaltă:

„Când plecau cu oile la stână, că plecau d-aici, din grădină, înainte să plece cu ele, puneau lanțuri lungi înainte, pe unde ieșeau oile. Și nisip. Și ziceau: «cum se ține lanțul, așa să se țină oile și atunci să-ți ia laptele, când o număra tot nisipul!». Că mai erau bătrâni care știau (...)»¹⁴³.

Nu doar pui de păsări domestice erau sacrificați, ci și animale mai mari, cum ar fi mânjii:

„*Mânji*, de pe la cal, zicea că să facă mari. Nu știu cum făcea. Aicea pân partea asta am auzit, când eram mai (...) eram copil”¹⁴⁴.

Deoarece lipsa unui mânz era mai greu de suportat de către proprietar, de multe ori acesta se răzbuna, lăsându-se chiar cu moarte de om:

„Așa că avea mânjii pă la noi, s-a mai întâmplat. Mânji. Au omorât un mânz sau ceva și l-au ars și (...) s-au întâmplat. Ce să mai (...) Și-n muntele unde sînt io, sînt crucile care-a murit. Unu’ l-a bătat p-ăla, l-a împușcat pentru că i-a luat mânzu’ și l-a prăjit și l-a pus la miei în sare, să (...) Îi crucea lu’ ăla, crucea lu’ ăla, crucea lu’ ăla (...)»¹⁴⁵,

„Făceau înainte (...) chiar frate-su lu’ tata, ai văzut, ți-am povestit. L-au pus să omoare un mânz la unu’ și ăsta avea vreo 16 ani. Zice: «Omoară-i mânzu’», să-l ardă și cenușa s-o bage (...) că înainte făceau sare pe lespede, știi, de-o mărunțișau și s-amestece cu sare să meargă la cărlani să zboare, să nu știu ce. Și carnea dă mânz o (...) și după ăsta s-a dus să-l omoare (...) stăpănu’ mînzului, da’ n-a știu că ăsta are pistol, și l-a împușcat ca pe-un câine. A fugit dracu’, s-a dus prin Regat pe-acolo, și-a chierdut urma. Eu pă ăștia nu le cred”¹⁴⁶.

¹⁴³ Informator: Ioan Șerban, Mărcuș, n. 1952.

¹⁴⁴ Informator: Constantin Leu, Voinești, n. 1944.

¹⁴⁵ Informator: Nicolae Cășuneanu, Voinești, n. 1951.

¹⁴⁶ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

De mare interes etnografic s-au dovedit a fi informațiile care relevă existența jertfei umane practicate pentru sporul turmei, pentru a avea cârlani grași și frumoși. Literatura de specialitate oferă extrem de puține date în această privință. Am întâlnit la Traian Herseni menționarea unei practici asemănătoare, însă informatorul acestuia vorbea de dezgroparea unei mâini umane și nu de omorârea propriu-zisă a omului:

„Se descântă – mie mi-a spus unul, dar n-am vrut să învăț – când mi-a spus să dezgrop mâna de om să o ard și s-o dau în sare la oi, ca să pască oile să nu mai ai treabă cu ele. Ale lui pășteau singure toată vara, el sta în bordeiu și mieii pășteau singuri, când ajungeau la hotarul cu alt munte fugeau ca de urs. Era din Rășinari, acela nu mergea odată cu mieii, ei porneau, ei se întorceau singuri la târlă. Acea am văzut-o eu cu ochii, dar când mi-a spus mie, eu n-am vrut, am spus că de astea nu înțeleg. A vrut să mă învețe și să-i aduc în schimb toată vara de mâncare. (...) Mieii ca ai lui nici nu s-au mai dovedit, ziceai că-s mioare toți”¹⁴⁷.

Amintiri despre jertfe umane am întâlnit în Dobârlău:

„Și mai zicea că (...) or fi făcut ciobanii înainte, că (...) zice că dacă vedeau un copchil prin sat, mic, îl luau și îl dădeau la miori. Puneau sare și-l dădeau să-l mănânce. Zice că așa miori făceau, de (...) Nu știu, s-auzea din povești”¹⁴⁸.

Ecouri despre obicei au ajuns și în Brețcu, unde, în trecut, copiii erau „amenințați” de către bunicii lor că

„dacă nu ești cuminte, vin mocanii, te fură și te omoară”¹⁴⁹.

La Covasna, peste 80% din ciobanii chestionați au auzit că, în trecut, astfel de lucruri se întâmplau. Îmi spuneau asta cu voce șoptită, cu teamă parcă și cu rugămintea lor/promisiunea mea că nu

¹⁴⁷ Traian Herseni, „Stâna din Munții Făgărașului”, în *Boabe de grâu*, Anul 5, Nr. 6, iunie 1934, p. 352.

¹⁴⁸ Informator: Nicodin Olaru, Dobârlău, n. 1956.

¹⁴⁹ Informator: Ioan Boroș, Brețcu, n. 1969.

voi scrie despre asta. Am aflat chiar și nume de ciobani care au făcut „așa blăstămășii”, dar „Dumnezeu l-a pedepsit și a murit în chinuri groaznice”. Am putut chiar stabili și o graniță temporală: la începutul secolului XX, încă se practica jertfa umană pentru „a se face mieii buni” în munții din jurul Covasnei. Așadar, voi cita doar pe cei care și-au dat acordul ca cele spuse de ei să fie cunoscute.

„Și d-ăștia am auzit. Noi n-am făcut (...) Dân povești, am auzit că ca să să facă mieii buni, să crească bine (...) și boboci de rață sau au făcut și cu băieți mici. Am auzit din partea Buzăului, în Regat. Și i-a pus ca să lingă, în cenușa aia cu sare, ca să lingă să să facă mieii buni. Și am auzit și d-ăștea. Așa s-auzeau. Și dă la noi d-aicea, nu-i mai dau pă nume, cică ar fi fost bătrâni, da' au murit. Nu, alde nea Vasile Tășcanu. Tășcanu. Au murit bătrânii. Așa vorbeau. Apăi nu știu ce să (...) O rață o chierzi sau un miel, da' băiatu' nu-l pierde nimeni, că avea grijă fiecare de băiatu' său. Mai furau sau (...) S-aude multe prostii d-ăștia, care au fost și adevărate, s-au dovedit. Ca să le meargă bine, să crească. Adică cenușa aia, știi, c-o amesteca cu sare d-aia fină și-o puneau pe-o lespede. Acolo, unde-ați fost în Goru, în Mănișca, așa e o gaură acolo, către muntele ăla Nioaca, așa-i spune acolo. Ș-acolo le puneam înainte. Nu era sare bolovani, de lungeau oile sare-n coșar. Sare le puneam pe piatră și lungeau acolo și dup-aia aveau poftă de mâncare. În Mănișca”¹⁵⁰;

„Am auzit pă unii, da' nu știu cât îi de adevărat. Zice că pe unu' l-a pus să așeze lemnele. El [copilul era] în mijloc și așeza lemnele roată și la urmă i-a dat foc. Lângă, nu în stână, afară undeva. Să clădească lemne așa cât el. Cenușa cică le dădea la cârlani în sare. Nu știu care era logica (...) P-aicea. Da' și bătrânii, din auzite și ei. Deci câteva generații în spate. [Bătrânii au auzit] da' tot așa, povești, n-au văzut. Că să zică un nume, că x a ars pă nu știu cine (...) N-am întrebat așa amănunte. Cred că primăvara, mă gândesc [îi ardeau]”¹⁵¹;

¹⁵⁰ Informator: Nicolae Cășuneanu, Voinești, n. 1951.

¹⁵¹ Informator: Valer Muntean, Voinești, n. 1969.

„Înainte și copii de ăia, copii mici! Îi omora, îi cumpăra de la muieri de ălea vădane (...) da' mai rar că dup-aia s-a auzit. Și îi puneă în sare și le dădea la sterpe, nu la mânăzi, la sterpe numa'. Le puneă, avea seninuri de găsea lespede așa (...) și le puneă, cum îi toată aicea curtea așa, și le puneă câte-o mână așa pân aia și mânca sarea aia, știi? Să facă cârlanii sau sterpe bune, știi? Așa (...) observa, și știa că «Mă, asta-l vinde». Îl ardea pe foc, poate îl omora, eu nu știu, n-am fo', am auzit și ieu. Omora și-l ardea acolo și dup-aia îl băga între (...)»¹⁵².

Cei care făceau astfel de crime erau considerați „bătrâni d-ăștia nenormali”, „sălbatici”, iar acum, în prezent, aceste lucruri sunt greu de crezut, cu atât mai mult cu cât ciobanii voineșteni erau oameni credincioși, cu frica lui Dumnezeu. Cercetări de teren viitoare, împreună cu specialiști, vor aduce noi date și lămuriri suplimentare în această privință.

5. CREDINȚA ÎN DUMNEZEU

În creierii munților, singuri, alături de animalele lor, ciobanii erau nevoiți să înfrunte și vitregiile vremii: furtuni, vijelii, tunete, fulgere etc. Dintr-o convorbire avută în anul 1984 cu Constantin Furtună, din Voinești, în vârstă de 84 de ani atunci, jurnalistul Ioan Drăgan afla că

„Vara, la munte, când se stârnea furtuna, când vântul aducea potop de ploaie peste stână, când vremea se sălbăticea de-ți venea să dai cu cerul de pământ, ciobanii își înfingeau topoarele în tinda stâni, să-i apere de fulgere. În graba lor de a schimba totul, tinerii au părăsit obiceiul. Îl păstrează doar câțiva ciobani bătrâni”¹⁵³.

În 2022, încă mai sunt bătrâni care își amintesc de acest obicei:

¹⁵² Informator: Constantin Uță, Voinești, n. 1941.

¹⁵³ Ioan Drăgan, *Pasul ursului*, Editura Arcuș, 2006, p. 194.

„Avea tata mereu, toporu-l înhingeă în pământ. Așa-n fața stânii. Lua toporu' și-l băga acolo-n pământ”¹⁵⁴.

Credincioși, știau că tărie în situații grele, ca și în rutina zilnică, doar la Cel de Sus poți găsi. Puțini erau cei care nu aveau în stână, sau la chimir, câte o carte de rugăciuni:

„Tata avea mereu [carte de rugăciuni]. Eu n-am avut. Da' avea carte sfântă și toigel dăn ăla dăn ceară făcut, dă vreme tare, îl aprindea acolo în stâna brânzii. Că avea carte sfântă. Mai citea (...) mai spunea rugăciuni și d-ăstea. Toigel. Da. Păi da' ca și-o lumânare, numa' erea făcută așa colac, știți? Și roată și erea după aia îndreptat în sus, vârful, știi, ca să ardă și-l desfăcea, îl îndrepta iară în sus. În stâna unde făceam (...) dă băgam cașu'. Acolo, în stâna brânzii [ținea toiagul]. ăla erea acolo pe-o măsuță, știi, pe-un scăunel acolo. Îl aprindea când era vreme tare. Și se mai ruga în comarnic, citea, avea o carte sfântă. Ziua dacă erea (...) și citea. Da. În caz de vremuri d-ăstea tari”¹⁵⁵.

„Mai aveam bătrâni d-ăștia, mai puneă câte-o candelă în stână. Mai țineau bătrâni d-ăștia care mai știu dă biserică, mai credincioși. Da'ăștia tineri nu puneau. Da'ăștia bătrâni mai aprindeau câte-o candelă în stână”¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

¹⁵⁵ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

¹⁵⁶ Informator: Nicolae Cășuneanu, Voinești, n. 1951.

Figura 4. La stână la Piliș, 1965.

De la stânga la dreapta: Țică Ucă, Ion din Vrancea, Florea Cojan, Gheorghe Cojan

Sărbătorile nu le puteau ține așa cum se țineau în sat, că oile nu știu de zile de sărbătoare, ele trebuie mulse de trei ori pe zi și apoi duse la păscut

„Noi munceam mereu, măi! Noi n-aveam duminică, n-aveam sărbătoare. (...) Nu stăteai, că oile alea trebe mulse și nu știu ce (...)”¹⁵⁷;

„Păi lucrai că n-aveai încotro. Trebuia să mulgi, trebuia să faci cașu’. Lemne nu tăiai, că lemn cam aveam de câte-o săptămână (...) Atâta. Mulsu’ și ăsta (...)”¹⁵⁸;

însă posteau miercurea și vinerea. Să nu uităm că veneau dintr-o comunitate unde multe li se treceau cu vederea oamenilor, dar faptul

¹⁵⁷ Informator: Constantin Uță, Voinești, n. 1941.

¹⁵⁸ Informator: Nicolae Guiu, Voinești, n. 1948.

că „a mâncat carne în Vinerea Mare” era privit ca o abatere neîngăduită¹⁵⁹.

Mai rar ca în alte părți ale țării cu tradiție pastorală, se întâmpla să ajungă și preoții sus, pe munte, de obicei la *făcutul stânii*:

„Mai duceau popii la stână să le (...) la oi, să le (...) no! Să le ducem la biserică, să le (...) no, să le ție acolo o teorie, să fie sănătoase, să nu se strice la uger, să nu aibă (...) așa, no!”¹⁶⁰.

În restul anului, ciobanii își ostoiiau problemele sufletești făcând o cruce pe un arbore (de obicei brad, dar nu exclusiv) la care se închinau. Este vorba de *spovedania la brad*, despre care Traian Herseni scrie:

„Pe vremuri ciobanii se mărturiseau la copaci (mai ales la brazi). Făceau o cruce în coaja copacului (cu toporul sau briceagul) și-și mărturiseau în fața ei păcatele, ca la preot, în timp ce băteau mătânii. Tăiau apoi cu toporul câteva așchii din copac, pe care le aruncau. După jurământul pe care-l făceau, dacă într-un an copacul se va usca sau nu se va usca, erau iertați sau nu erau iertați de păcate. Ciobanii susțineau că spovedania aceasta este mai bună decât cea făcută la preot”¹⁶¹.

De luat în calcul, în cazul coniferului veșnic verde, existența unui cult străvechi al bradului –

„profilul mitic al bradului este la români cel mai vechi și poate cel mai complet dintre toți ceilalți arbori de care vorbesc credințele și riturile autohtone”¹⁶².

Aflăm că, atunci când simțeau nevoia,

¹⁵⁹ Cazul buniciei autoarei, care niciodată nu și-a iertat unul din gineri pentru că a încălcat postul în Săptămâna Mare, fapt considerat cauza dificultăților apărute în familia lui, ulterior.

¹⁶⁰ Informator: Nicolae Cășuneanu, Voinești, n. 1951.

¹⁶¹ Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, 1977.

¹⁶² Romulus Antonescu, *op. cit.*, p. 77.

„făceau câte-o cruce, o crestau, făceau și se-nchinau și se spovedeau la brad, la fag, ce-a fi fost el. Da, și eu făceam și mă-nchinam”¹⁶³.

De menționat că astfel de mărturii, referitoare la spovedania la brad, sunt puține, deoarece ciobanii voineșteni preferau să construiască, să facă ei înșiși cruci, cu binecunoscutul și indispensabilul lor rol apotropaic, la care să se închine. Acestea erau mai mult sau mai puțin rezistente, în funcție de materialul avut la îndemână, de tehnica și îndemânarea ciobanului. Bineînțeles că, fiind din lemn, au putrezit de mult. Dar unii dintre ciobani, la bătrânețe, cu ajutorul fiilor și nepoților, au ridicat cruci masive, din materiale rezistente, în locuri prin care au ciobănit în tinerețe:

„Dar pe orice munte pe unde-am umblat, am făcut cruci. Din lemn. Făceam cruci din lemn, da’ toate-au putrezit. Da’ acum am făcut una, de vreo câțiva ani de zile, ș-am dus-o în vârful Lăcăușului, din șine de tren. Și-am dus-o de la casa de meteorologie puțin mai încolo, o știu toți. Mi-au zis să n-o pun chiar lângă stația meteo, că poate mai fac ceva construcții și-o scot. E din șină de fier, mi-am scris numele pe ea, să rămână! Aia stă mult, dacă n-or tăia-o niscăi țigani la fier vechi. Am turnat beton, am pus-o cu fiu-meu, Neculai, cu tractorul am dus-o”¹⁶⁴;

„În ’57, am făcut cu toporul, o cruce din brad, în Tomoșoiu. Și-a rezistat 52 de ani. Nepoții mei, cu ATV-urile, au trecut p-acolo, au văzut-o că abia se mai ținea, era legată de un brad cu un jinor albastru, probabil de vreun excursionist. Se mai vedea pe ea scris 57 și tin, de la Constantin. Mi-au zis c-au văzut-o și în ce stare era. Atunci, prin 2009, m-am dus cu mașina, apoi pe jos, am văzut-o și m-am gândit să fac alta care să țină 150 de ani. Am făcut una din stejar, am luat nisip, ciment, unelte, pe Florin și nepotul, ne-am dus și am prins-o în beton. Vin oamenii și-mi zic: «nea Dine, ți-am văzut crucea!»». Peste doi ani, am înălțat-o, am curățat pârâul, am făcut o fântânișă pentru apă, o masă, o bancă, tăbliță

¹⁶³ Informator: Militon Gheorghiuță, Voinești, n. 1938.

¹⁶⁴ Informator: Constantin Muntean, Voinești, n. 1933.

indicatoare către izvor. Anul trecut i-am pus și-un tricolor! Știi ce frumos flutură? Oamenii trec pe la mine și îmi zic (...)”¹⁶⁵.

Figura 3. Constantin Costea, lângă crucea din Tomoșoiu, ridicată pe locul alteia, ce a rezistat 52 de ani

6. BIBLIOGRAFIE

Antonescu Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, 2009, p. 198, ediție digitală, 2016, Disponibil la adresa de internet: <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescudictionar/DictionardeSimboluriCredinteTraditionaleRomanesti.html>, Accesat la data de 24 februarie 2025.

¹⁶⁵ „”, Informant: Constantin Costea, Voinești, b. 1939.

Bercu Ioan, *Viața bisericească a românilor din depresiunea Brețcului sau a Târgului Secuiesc*, 1973, manuscris, Arhiva Documentară CEDMNC, Dosarul 123.

Drăgan Ioan, *Pasul ursului*, Editura Arcuș, 2006.

Ghinoiu Ion, *Sărbători și obiceiuri românești*, București, Editura Elion, 2003.

Herseni Traian, „Stâna din Munții Făgărașului”, în *Boabe de grâu*, Anul 5, Nr. 6 iunie 1934.

Herseni Traian, *Probleme de sociologie pastorală*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1941.

Herseni Traian, *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, 1977.

Lista informatorilor:

Brețcu: Petru Iacob, n. 1956; Ioan Boroș, n. 1969.

Covasna, Voinești: Emil Olteanu, n. 1941; Nicolae Porumboi, n. 1964; Nicolae Guiu, n. 1948; Ioan Lazăr, n. 1946; Valer Muntean, n. 1969; Constantin Costea, n. 1939; Mircea Cojan, n. 1952; Rareș Lazăr, n. 1974; Constantin Leu, n. 1944; Constantin Uță, n. 1941; Militon Gheorghită, n. 1938; Ileana Poteică, n. 1936; Constantin Muntean, n. 1933.

Dobârlău: Nicodim Olaru, n. 1956.

Mărcuș: Ioan Șerban, n. 1952.